

L'extremisme violent: un repte per al feminisme pacifista

Carmen Magallón Portolés

FUNDACIÓN SIP (SEMINARIO DE INVESTIGACIÓN PARA LA PAZ)

cmagallon@seipaz.org

Rebut: 15/09/2019

Acceptat: 20/01/2020

RESUM

Seguint els passos de les iniciatives i el pensament antibel·licistes de pensadores i grups de dones molt diversos que van arrancar fa més d'un segle i constitueixen una tradició de feminisme pacifista, el dret de les dones a participar en els processos de pau va ser finalment reconegut i impulsat per la comunitat internacional en la Resolució 1325/2000 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides. L'impacte positiu d'aquesta participació es tradueix en diversos èxits: l'inici de la negociació o la represa després de l'estancament, la duració de l'acord, l'ampliació dels temes abordats en la negociació i el fet que es tinga en compte el gènere en els assumptes abordats. En les últimes dècades, la violència armada contra la població ha adquirit noves característiques: la majoria dels conflictes armats actius en el món són interns i l'extremisme violent (EV) afecta tant el Nord com el Sud Globals. L'article aborda el canvi que suposa per al feminisme pacifista la irrupció de l'EV, els reptes que planteja i els nuclis de debat, estratègies i acció que creixen en un escenari de ciberactivisme globalitzat.

Paraules clau: extremisme violent, pau, feminisme pacifista.

ABSTRACT. *Violent Extremism: A Challenge for Pacifist Feminism*

The right of women to participate in peace processes was finally recognised and promoted by the international community in Security Council Resolution 1325/2000. This victory for reason was a long time coming. Diverse women thinkers and groups began pondering the issue over a century ago and they followed the path of anti-war initiatives. It is they who sowed the seeds of Pacifist Feminism. This participation has led to various achievements when it comes to: starting negotiations; resuming negotiations after stalemate; extending agreements; broadening the issues addressed in the negotiation; taking gender into account. Over the last few decades, armed violence against the population has widened and shifted in scope: most of the active armed conflicts in the world involve home-grown Violent Extremism (VE), which affects both the global South and North. The paper discusses what the emergence of VE means for Pacifist Feminism, the challenges it poses and the core of the debate, strategies and action within the context of growing globalised cyber-activism.

Keywords: violent extremism, peace, Pacifist Feminism.

SUMARI

El feminisme va nàixer contra la violència

Violència, guerra i extremismes

És moment de reprendre la conversació sobre dones i pau?

El repte de pensar l'EV des d'una perspectiva feminista

- Un canvi de discurs i de llenguatge
- Un aprofundiment en el coneixement dels extremismes violents
- Gènere i extremisme violent

Nous enfocaments i estratègies

La vulnerabilitat, concepte clau per a abordar la seguretat

Referències bibliogràfiques

Autor per a correspondència / Corresponding author: Carmen Magallón Portolés. Fundació SIP, Centro Pignatelli. Pº de la Constitució, 6, 50008, Zaragoza (Espanya).

Citació suggerida / Suggested citation: Magallón Portolés, C. (2020) L'extremisme violent: un repte per al feminisme pacifista. *Debats. Revista de cultura, poder i societat*, 134(2), 15-28. DOI: <http://doi.org/10.28939/iam.debats.134-2.2>

EL FEMINISME VA NÀIXER CONTRA LA VIOLÈNCIA

El feminisme va nàixer com un moviment social iniciat per dones que es van rebel·lar contra la discriminació de què eren objecte. Es va recolzar en el potencial alliberador de les idees d'igualtat i universalitat de la Il·lustració i va reclamar l'estatus d'igualtat de les dones en el terreny dels drets. La carència de drets del sexe femení col·locava les dones en condicions materials i simbòliques constitutives de violència: violència estructural, violència simbòlica i violència física. Podem afirmar que el feminisme va nàixer i va créixer per erradicar la violència viscuda en la pròpia pell, és a dir, la violència contra les dones. En aquest sentit, i encara que no s'utilitzava aquesta etiqueta, el feminisme va ser, des del principi, pacifista. Amb l'esdevenir històric, el feminisme a poc a poc va interioritzar la convicció que el sistema de domini patriarcal es desplejava en un contínuum de violències i que, per aconseguir la igualtat plena —expressada com el reconeixement d'equitat— enmig d'una diversitat que té la voluntat de no ignorar ni discriminar la diferència, calia enfrontar-se a la violència¹ en totes les seues expressions (Galtung, 1996; Magallón, 2005).

Al llarg de la història és possible identificar una genealogia de dones que van desenvolupar iniciatives i accions contra la guerra. Si ens circumscriuim, i en seguim el fil, a les grans organitzacions internacio-

nals d'inspiració feminista nascudes en la darrereria del segle XIX i al principi del XX, trobem desenvolupaments i concrecions del caràcter de la lluita feminista visibles en la creació de les successives organitzacions internacionals que van suposar altres tants passos definitoris: de l'International Council of Women (ICW), de vastes pretensions de caire sociocultural, es va passar a reivindicar la ciutadania política expressada en el dret al vot, objectiu de la International Woman Suffrage Alliance (IWSA), i, després, a perseguir l'erradicació dels sistemes de guerra amb la fundació de la Women's International League for Peace and Freedom (WILPF). Aquest recorregut, que comprén metes diferenciades, va ser la plasmació organitzativa transnacional d'un moviment internacional de dones (Rupp, 1997) que va perseguir l'eliminació de tota discriminació, de tota violència.

Com a moviment i com a paradigma per a pensar el món, el feminisme es va diversificar paulatinament de forma coherent amb les diferents circumstàncies de vida de les dones, en les quals intervenen factors addicionals que se superposen al sexe i al gènere (cultura, pertinença ètnica, ubicació, edat, creences, ideologia). Les actores que es reclamaven feministes van créixer en geografia i colors. Les diferents veus latents a l'inici es van desplegar i es van afegir adjectius al moviment inicial: feminisme liberal, feminisme radical, feminisme postcolonial, feminisme negre, feminisme islàmic... També la noció d'igualtat perseguida va esdevenir més complexa. Algunes feministes van incloure en les seues pràctiques i discursos sobre la igualtat, el dret a participar en la presa de decisions sobre la guerra i la pau, fet que va donar lloc al naixement d'un feminisme pacifista,

1 Tot i que la violència a què es fa referència en el conjunt del text és la violència física o violència directa, en aquest paràgraf es fa al·lusió als diversos tipus de violència segons la tipologia de Galtung. Si apliquem aquesta tipologia a les dones, les violències van des de la feminització de la pobresa fins als biaixos de gènere en la ciència o la desconsideració social.

en el sentit estricte. Va ser en el Congrés de la Haia (1915) quan es va fundar la WILPF, ja que en el si del feminisme havia sorgit una branca antibel·licista que havia impregnat de valors i compromís pacifista el moviment existent. El feminisme pacifista va nàixer per acabar amb la guerra i va proposar canvis en la política internacional, un entramat institucional i legislatiu que possibilitara canalitzar els conflictes d'interessos entre països per vies de diàleg i negociació (Magallón, 2006; Magallón i Blasco, 2015).

Després d'anys de moviment i d'iniciatives dels grups de dones organitzades contra la guerra i per la pau, la comunitat internacional va concedir un lloc en les seues institucions a la veu del feminisme pacifista, ara enriquit i conformat per múltiples organitzacions i lideratges, i va aprovar la Resolució 1325/2000 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides, origen de l'agenda sobre dones, pau i seguretat. Aquesta resolució advocava per la perspectiva que emergeix de les vides de les dones (agència i protecció) quan s'aborda la negociació i la construcció de la pau en els conflictes internacionals (Magallón, 2008; Mesa, 2011; Villellas, 2015). L'impacte positiu d'aquesta participació es fa palés, entre d'altres, quan s'aconsegueix que s'iniciï la negociació o que es desencalle, que l'acord siga més durador o que es tinga en compte l'enfocament de gènere i l'ampliació de la problemàtica negociada (O'Reilly, Ó Súilleabháin i Paffenholz, 2015).

Alguns governs, conscients de la potencialitat que albergaven les dones, van decidir convidar-les a ampliar el seu rang d'acció i van proposar una nova resolució dins de la sèrie que desenvolupa la 1325: la resolució 2242/2015, del 9 d'octubre de 2015, en què el Consell de Seguretat fa una crida «als estats membres i al sistema de les Nacions Unides perquè asseguruen la participació i el lideratge de les dones, així com les organitzacions de dones, en l'elaboració d'estratègies de lluita contra el terrorisme i l'extremisme violent que pot desembocar en terrorisme». Aquesta resolució va ser presentada per Espanya i el Regne Unit, dos països en què els atacs terroristes van colpejar moltes vegades la població i van causar

morts, ferits, patiment generalitzat i commoció social. Dins del sistema de Nacions Unides, ONU Dones va recolzar aquesta crida i va subratllar el paper que podien exercir les dones des de la seua posició en la comunitat per previndre l'extremisme violent.²

Què pensem les dones organitzades en el feminisme pacifista d'aquesta invitació? Pot considerar-se el terrorisme un nou tipus de guerra i la lluita en contra, una nova dimensió de la construcció de pau al món actual? És el mateix «terrorisme» que «extremisme violent»? Quines crítiques, reptes i propostes es poden aportar per tal de contribuir a l'erradicació d'aquestes violències? Pot l'eclosió del feminisme de denúncia sexual col·laborar en l'erradicació d'altres violències que també impacten en les dones, com és el cas de les produïdes per moviments extremistes?

VIOLÈNCIA, GUERRA I EXTREMISMES

La màxima expressió de violència ocorre en les guerres, una via institucionalitzada en la pràctica per mitjà de la qual els humans es maten els uns als altres per aconseguir diferents objectius: aconseguir el poder sobre un territori, imposar una ideologia o unes creences a una població, separar-se d'un estat, destituir un règim... Segons les dones del Congrés de la Haia (1915), en la guerra es destrueixen els èxits que la humanitat ha aconseguit a través dels segles —com ara ciutats, monuments, símbols— i, sobretot, es destrueixen les vides d'éssers humans que han vingut al món des del cos de les dones i que han estat criats majoritàriament per elles: amb el temps, l'atenció i l'amor d'elles.

En les últimes dècades, la facilitat amb què les dades i la informació es mouen pel món a causa del desenvolupament de les tecnologies de la comunicació (TIC) ha donat lloc a la intensificació de les interconnexions polítiques, econòmiques, militars i

² Vegeu <http://asiapacific.unwomen.org/en/focus-areas/peace-and-security/preventing-violent-extremism> [Consulta: 22 d'octubre de 2018]

culturals a escala mundial. L'existència d'una economia de guerra globalitzada ha facilitat la realimentació dels conflictes i l'esclat del conflicte armat. La violència als escenaris locals ha passat a tindre una repercussió violenta en el conjunt global i viceversa. La descentralització de la violència i la seua fragmentació en múltiples i diversos escenaris va fer difícil el reconeixement dels espais bèl·lics i el control de la violència mateixa; les expressions de violència van esdevenir més complexes i van difuminar les fronteres entre la guerra i la pau: la guerra es va convertir en quelcom molt diferent de l'experiència del passat (Kaldor, 2001). La violència està present en escenaris abans segurs, com és el cas de les ciutats, cosa que ha donat lloc a situacions que algunes autores conceptualitzen com a «novíssimes guerres» (Moura, 2010). Matances que un dia es van emmarcar en una guerra ara sorgeixen en contextos en què la guerra no ha sigut declarada o es lliura d'una manera diferent però igualment letal. En les últimes dècades, el 79 % dels conflictes armats actius al món (26 de 33) són interns internacionalitzats (Escola de Pau, 2018). En alguns llocs, el cos de les dones ha passat a prendre's com una nova territorialitat, un territori en què es lliura la pugna entre poders que busquen marcar, a través del femicidi, la seua hegemonia econòmica i política (Segato, 2016). Aquesta multiplicitat d'escenaris violents s'ha vist afavorida per la proliferació d'armes lleugeres, que continuen sent un negoci pròsper. Malgrat l'aprovació —per primera vegada en 2012!— d'un tractat que regula internacionalment el comerç d'armes, aquest negoci letal encara és capaç d'esquivar els controls i protocols establits per a evitar que les armes arriben a llocs on es puguen emprar per a violar els drets humans. La incidència que té la proliferació d'armes lleugeres sobre la violència de gènere és evident (Santos, 2014).

Una d'aquestes «noves» —o potser no tant, però hui més visibles— formes de violència es plasma en atemptats contra persones o comunitats, edificis sencers replets de gent o trens atapeïts, vianants en una ciutat o persones que ballen en una discoteca, dones que caminen de nit per arribar a casa i desapareixen... en definitiva, contra la població en general

que no forma part d'un grup combatent. Aquest nou univers de violències —al qual no dubtem a anomenar patriarcal, fins i tot havent reconegut que una quantitat significativa de dones també hi participa com a actores i responsables— està sustentat per ideologies fanàtiques que donen lloc a moviments extremistes, en què es justifica l'ús de la violència per assolir els seus objectius i que, genèricament, poden ser conceptualitzats com a extremisme violent (EV).

En la comunitat internacional no s'ha aconseguit acordar una definició d'extremisme violent ni tampoc de terrorisme. No hi ha un acord per a identificar quins grups són terroristes o extremistes: allò que per a uns és un moviment extremista, per a d'altres pot ser un moviment d'alliberament. Les matances, atemptats, feminicidis, segrestos i tirotejos massius en escoles o centres comercials l'autoria dels quals prové de moviments extremistes cauen en el camp del terrorisme, motiu pel qual EV i terrorisme s'utilitzen sovint de manera indistinta. En un estudi encarregat pel Parlament Europeu es parla de l'EV com «la disposició a utilitzar la violència, o recolzar-ne l'ús, per a impulsar unes creences particulars de naturalesa política, social, econòmica o ideològica» (De Leede, Hauptfleisch, Korolkova i Natter, 2017).

Des de l'any 2001, l'activitat violenta de caràcter extremista ha crescut, s'ha diversificat i ha impactat en més llocs al món. Segons l'Índex Global de Terrorisme (IGT), que en recull informació quantitativa i mostra les tendències projectades al llarg dels anys, les dades de 2017 evidencien que l'Afganistan va patir el major nombre de morts per EV (4.653 víctimes), altres cinc països van patir més d'un miler de morts (l'Iraq, amb 4.271 víctimes, Síria, Nigèria i Somàlia), 19 països van informar d'un centenar de morts aproximadament i 67 països van patir almenys una mort. El nombre de morts per terrorisme ha disminuït des de 2014, però el seu impacte segueix estenent-se i afecta un gran nombre de països: en els últims vint anys, la xifra més elevada de països afectats es va donar l'any 2016, amb 79 països, seguit pel 2017, en què van ser 67 els països afectats (Institute for Economics & Peace,

2018). La situació va fer que el secretari general de les Nacions Unides proposara un Pla d'Acció per a Previndre l'Extremisme Violent, que es va presentar a l'Assemblea General el gener de 2016, en què es parlava d'EV com «el conducte cap al terrorisme»:

1. L'extremisme violent és un greuge als propòsits i principis de les Nacions Unides. Soscava la pau i la seguretat internacionals, els drets humans i el desenvolupament sostenible. Cap país ni regió és immune als seus efectes. 2. El present Pla d'Acció per a Previndre l'Extremisme Violent considera i aborda l'extremisme violent com un conducte cap al terrorisme. L'extremisme violent és un fenomen divers, sense una clara definició. No és ni nou ni exclusiu de cap regió, nacionalitat o sistema de creences. No obstant això, en els últims anys, grups terroristes com l'Estat Islàmic de l'Iraq i el Llevant (ISIL), Al-Qaeda i Boko Haram han configurat la nostra imatge de l'extremisme violent i el debat sobre la manera d'abordar aquesta amenaça. El missatge d'aquests grups, d'intolerància religiosa, cultural, social, ha tingut conseqüències dràstiques per a moltes regions del món.³

ÉS MOMENT DE REPRENDRE LA CONVERSACIÓ SOBRE DONES I PAU?

Pel que fa als nous escenaris i usos de la violència per part de vells i nous actors, algunes autores pensen que és moment de reprendre i replantejar la conversació sobre «dones, conflicte i pau» (Saeedi i Fransen, 2018). Creuen que és temps de pensar i actuar davant de fets i fenòmens socials, la definició dels quals, tal vegada, encara no està acordada, però que, igual que la guerra, són productors de mort i patiment, tant en poblacions del nord com del sud globals. Entre les preguntes que cal plantejar-se, una en fa referència a la violència mateixa: cal preguntar-se si hi ha diferències —i quines— entre bombardejar Gernika durant la Guerra Civil espanyola

o qualsevol ciutat europea en la II Guerra Mundial i esfondrar les Torres Bessones de Nova York i matar milers de persones (2001), posar bombes a l'estació d'Atocha de Madrid (2004), atropellar vianants a les Rambles de Barcelona (2017), assassinar i fer desaparèixer dones a Ciutat Juárez o raptar i esclavitzar centenars de xiquetes a Nigèria, per citar només alguns casos ben coneguts d'accions terroristes perpetrades per moviments extremistes.

Partim de la constatació que sumar-se a l'estratègia contra l'extremisme violent que desemboca en terrorisme és una qüestió controvertida per a les organitzacions de dones que treballen des del feminisme pacifista en l'agenda de dones, pau i seguretat.

Un primer distanciament o primera sospita té a veure amb l'autonomia de les organitzacions de dones i el perill que els estats coopten i manipulen les seues iniciatives. En el compromís contra la guerra, l'estat no va animar les dones a construir un moviment per la pau, sinó que elles es van organitzar per iniciativa pròpia en veure la deriva irracional de les decisions dels seus governs. És més, les feministes pacifistes es van enfrontar a la guerra plantant cara als seus governs, que eren en últim terme els responsables de declarar-la; es van distanciar i van encarar el sistema establert que entén la guerra com «la política per altres mitjans» (Clausewitz, 1999). Des d'aquest distanciament, van detectar els buits polítics i van proposar crear una arquitectura de legislació internacional encaminada a resoldre les disputes amb la llei, la diplomàcia, l'arbitratge i la negociació, i no amb les armes; es van enfrontar al sistema militar industrial que encoratja la derivada violenta dels conflictes per a més honor i glòria de l'enriquiment de productors i venedors d'armes.

La diferència és que hui són les institucions internacionals i alguns estats els que es plantegen atraure les dones cap a la tasca de la lluita contra la violència extremista. No és estrany que el salt fet per la Resolució 2242, que involucra l'agència de les dones en la prevenció de l'EV, es mire amb reserves. És realment una crida seriosa a la corresponsabilitat en termes

³ <https://undocs.org/es/A/70/674>

d'igualtat? D'acord amb l'assignació de fons per a sostenir de manera eficaç el treball de les organitzacions de dones compromeses amb l'erradicació de l'EV, no ho sembla. S'escoltarà a les dones en el moment de planificar estratègies? Com se salva el risc de ser cooptades i manipulades?

Un segon distanciament, en aquest cas per clar desacord, es produeix per les reaccions dels governs als atemptats terroristes: és el cas del govern dels Estats Units després dels atemptats de les Torres Bessones de Nova York l'any 2001 o del govern francès després dels de París el 2015. El 2001, la resposta del govern dels Estats Units es va materialitzar en els bombardejos sobre l'Afganistan, país que suposadament donava refugi als responsables dels atacs terroristes. En el cas de París, van ser els bombardejos intensius sobre les zones dominades per l'anomenat Estat Islàmic (ISIS) a Síria. Amb aquestes reaccions, els innombrables «danys col·laterals» (eufemisme emprat per a referir-se a les morts de la població civil) ocasionats per les bombes van servir per a augmentar l'espiral de violència i aprofundir encara més l'esclatxa que encoratjava els terroristes. Va permetre, això sí, la continuïtat i l'increment dels negocis del complex militar industrial que es beneficia de les accions armades.

L'avanç de l'enfocament de seguretat en detriment de l'enfocament de pau és una pèrdua qualitativa que assenyala el feminisme pacifista, perquè mentre que la pau és expansiva i no tanca portes, sinó que les obri, la seguretat construeix murs. Tal vegada per això les teòriques feministes s'han ocupat poc del terrorisme:

És notable que el terrorisme i l'antiterrorisme porten molt de temps suscitant escàs interès entre les teòriques legals feministes majoritàries, i si bé s'ha prestat molta atenció a dones, pau i seguretat, no s'han sotmés al mateix tipus d'escrutini analític els discursos del terrorisme, el radicalisme i l'antiterrorisme. (Aoláin, 2016: 277)

En resum, les raons d'aquest distanciament serien la falta d'acord internacional sobre la definició de ter-

rorisme; la «securització» (forta càrrega de militarització i menyspreu pels drets humans) i els trets de masculinitat dominant en l'estratègia dels estats en la lluita contra el terrorisme; els interessos dels actors polítics a l'hora de conceptualitzar un grup com a terrorista, i el fet que, fins fa ben poc, el gènere no s'haja contemplat en les anàlisis i estratègies utilitzades i que, quan s'ha tingut en compte, ha sigut des d'una visió estereotipada de les dones (només com a mares i esposes), sense reconèixer-ne l'agència i els rols diversos. Es tem que sumar-se als esforços contra el terrorisme afecte negativament l'agenda de dones, pau i seguretat. Al mateix temps, quedar-se'n fora, pensa Fionnuala Ní Aoláin (2016), és també perdre la possibilitat d'influir sobre decisions i accions que afecten milions de dones que viuen sota l'EV, per la qual cosa, després de fer les crítiques pertinents, l'autora proposa explorar les possibilitats de les dones per a contribuir a reduir aquesta violència.

EL REPTA DE PENSAR L'EV DES D'UNA PERSPECTIVA FEMINISTA

Hi ha una continuïtat entre la lluita per la pau i la lluita contra l'EV? Quin paper poden exercir les dones, que han tingut i tenen un protagonisme tan important com a agents de pau, davant la violència extremista? Quines reflexions se susciten en el feminisme davant de l'EV? Quines propostes civilitzadores fa o podria fer? És difícil alinear-se amb les estratègies armades des d'un feminisme que critica i persegueix el desarmament, tant nuclear com convencional. No obstant això, el repte persisteix i s'aborda amb noves estratègies per part de grups de dones que en pateixen les conseqüències en la seua vida quotidiana. D'elles emergeixen propostes que aposten per un canvi de discurs i de llenguatge, per un aprofundiment en el coneixement dels EV i per actuar-hi amb nous enfocaments.

Un canvi de discurs i de llenguatge

La falta d'acord per a definir terrorisme i extremisme violent, així com el fet que en molts casos ambdós termes s'usen de manera indistinta, continua sent un

Figura 1

Font: Anderlini, 2018: 27.

obstacle que impedeix situar el problema en un context més holístic. En parlar d'EV, el problema se situa en un moment previ a l'acció, en un pla més profund, el de les arrels, la ideologia i les motivacions. Des d'una perspectiva que ací anomenem feminista pacifista, la diferenciació entre ambdós termes és preferible perquè permet aprofundir de forma més precisa en allò que està en joc en diferents plans, permet distingir entre universos ideològics i accions violentes, així com i la tipificació de diferents extremismes amb les seues arrels i motivacions característiques. L'EV es projecta en violència i reflecteix així una impotència latent en la ideologia o les creences que el sustenten (personal-grupal en el cas del feminicidi; social, en el cas de fanatisme religiós o polític). Pensat com a moviment, l'EV permet comprendre expressions diferents al gihadisme, ser conscients de l'ascens d'ideologies d'odi, de moviments racistes, supremacistes blancs, perpetradors de feminicidis i tirotejos. Amb aquesta visió concorda la diferenciació de Chikodiri i Ezeibe: l'extremisme violent es refereix a la ideologia que justifica la violència per a aconseguir els objectius d'un grup, el terrorisme és l'acte de violència perpetrat per a la consecució d'un objectiu» (Chikodiri i Ezeibe, 2019: 2).

La necessitat d'«un canvi conceptual que permeta anar més enllà de les limitacions de la terminologia i el discurs actuals» (Anderlini, 2018: 23) naix del convenciment que aquest canvi genera noves estratègies que poden ajudar a afrontar el problema de manera més eficaç. Això ja ha succeït i el relatiu fracàs de les estratègies ha conduït a una evolució: del contrataerrorisme (CT) es va passar a la lluita

contra l'extremisme violent (CEV) i a la prevenció de l'extremisme violent (PEV). Com exposem més endavant, la xarxa de dones més involucrada en el problema proposa pensar-hi des d'altres claus —pau, resiliència, igualtat i pluralisme (PRIP)— que obriuen noves estratègies.

Un aprofundiment en el coneixement dels extremismes violents

Dins d'un EV genèric hi ha molts tipus d'extremismes. Coincideixen en la justificació de la violència, però les arrels des d'on creixen es troben en un nivell més profund que l'acció i són diverses (ideològiques, polítiques o religioses), de manera que conèixer-les en la seua diferenciació és un pas necessari per a erradicar-les. Ben sovint persegueixen moure un actor (estat, govern, institució) a actuar o a admetre determinades línies d'actuació (instalar la xaria o tornar a les dones al seu «lloc natural»). Els seus mètodes són d'una violència indiscriminada i els seus universos virtuals no es queden en la virtualitat, sinó que es tradueixen en agressions individuals o massives al món de la realitat física. Els distints EV emergeixen i «estan impulsats per complexes configuracions de factors històrics, polítics, econòmics, culturals, socials i psicològics» (Schwoebel, 2017: 3). No és el mateix l'EV d'estil gihadista que l'EV de tipus racista supremacista blanc o l'EV de tipus hipermasculinista.

D'altra banda, la violència extremista no és nova: emprar la violència per a aconseguir objectius, més que una excepció, és una constant històrica. Pensem en l'antiga Iugoslàvia, on la violació sistemàtica de les dones es va utilitzar com una arma de guerra que

persegua la «neteja ètnica». Activistes feministes com Stasa Zajović, de Dones de Negre de Belgrad, que van viure eixes violacions, van aconseguir que l'any 1993 a Viena la comunitat internacional categoritzara jurídicament aquesta agressió a les dones com a crim de lesa humanitat. També en els noranta, l'Exèrcit de Resistència del Senyor d'Uganda raptava xiques i xics, els allistava en les seues files i els obligava a matar els seus familiars i veïns; en la primera dècada del segle XXI, amb la invasió de l'Iraq, la destrucció i la mort es van enquistar a la zona. Els extremitismes no han cessat de sacsar-nos, però és cert que no totes aquestes violències han sigut considerades com EV. En l'escenari internacional, les reaccions depenen de qui siga el perpetrador i d'on ocorrega la violència: «els polítics dicten quins crims, en quins llocs i quines formes de violència s'etiqueten com a extremisme violent i d'aquesta manera mereixen atenció i recursos» (Abu-Nimer, 2018: 22).

Actualment sí que hi ha dos factors de diferenciació respecte de les violències del passat. En primer lloc, el pes de la identitat, i en segon lloc, l'existència de les tecnologies de la comunicació (TIC). Les identitats abans arrelades en comunitats homogènies són més làbils i fluides, cosa que les fa també més fràgils. En un món globalitzat, la identitat s'ha convertit en camp de batalla. Els moviments de població ens porten a viure en societats plurals, ens espen ten cap a identitats conformades per una interseccionalitat de referents com el gènere, la cultura, la religió, l'orientació sexual, l'ètnia o l'habilitat física. Els moviments extremistes actuals es caracteritzen per manipular les identitats humanes (religió, ètnia, gènere...) i per créixer en xarxes globals virtuals facilitades per les TIC. En les societats multiculturals actuals es viu la tensió entre la fragilització de la percepció de pertinença i la riquesa que suposa l'acceptació de la pluralitat. En aquesta tensió, l'EV naix sovint en defensa d'una identitat que es presenta com a superior, ja siga una religió (musulmana, cristiana, hindú...), el color d'una pell (la blanca) o un sexe (el masculí); una identitat —negadora de les altres d'una manera rígida— que d'aquesta manera proporciona seguretat als seus adeptes i els uneix

amb més força. La por de perdre la identitat porta a debatre sobre la identitat nacional, sobre els continguts dels currículums escolars, sobre «allò que som» i pot conduir a actituds de protecció defensiva i a la defensa de pràctiques tradicionals restrictives i estàtiques (succeeix en els grups de diàspora o població desplaçada, així com en els de supremacistes blancs o de nostàlgics d'un passat de supremacia masculina). A Europa, els immigrants de segona o tercera generació poden sentir que la seua inclusió queda coixa si a l'escola no es du a terme una revisió crítica del colonialisme. Si els orígens de la teua família no estan presents ni en l'art ni en els mitjans, acabes per sentir que no hi tens cabuda. Si l'educació formal no proporciona mitjans per a comprendre i acceptar el pluralisme o debats sobre les similituds i les diferències, es produeix un buit, un buit que altres forces no dubtaran a omplir: l'EV n'és una.

En l'era de les tecnologies de la comunicació, els mons de l'EV són sovint virtuals, persones distribuïdes pel món vinculades per ideologies que justifiquen la violència per a aconseguir els seus objectius, una violència considerada una eina alliberadora; creixen en xarxes socials en què els discursos generen espais per a reafirmar-se i en què les expressions d'odi poden encriptar-se i emparar-se sota l'anonimat. A través de les connexions virtuals poden crear-se comunitats entorn d'identitats fortes. És el cas de l'anomenada *mansphere*, xarxa virtual de blocs, fòrums i llocs web, en la que individus que rebutgen la llibertat i els drets de les dones aboquen els seus plantejaments antifeministes. D'índole semblant són els supremacistes blancs, l'objectiu dels quals són els migrants, i que propaguen que la supremacia blanca es troba amenaçada pel fet que hi ha més naixements en els grups minoritaris.

Conceptes clau en l'EV són les motivacions, la radicalització, el reclutament o la propaganda, així com els oposats (prevenció, desradicalització i reintegració), sense oblidar l'anàlisi del fons del problema. Entre els mòbils que condueixen a adscriure's a moviments extremistes de caràcter gihadista destaquen una governança pobre i negativa, amb especial men-

ció de la corrupció, greuges històrics sense resoldre o abusos contra els drets humans, en particular els comesos per les forces de seguretat estatals (Holmes, 2017). Altres fonts corroboren l'existència d'una correlació entre les pràctiques de brutalitat i abús per part de membres de la seguretat de l'estat i el creixement de l'EV i els incidents violents (Institute for Economics & Peace, 2018; Anderlini, 2018). Sobre la radicalització hi ha estudis i models que assenyalen tres components importants: l'emocional o recerca de la significació personal, l'ideològic i el procés social de construcció de xarxes i dinàmica dels grups (Kruglanski et al., 2014).

Gènere i extremisme violent

Si la identitat s'ha convertit en una clau important de radicalització, el gènere —entès com el comportament i les actituds normatives atribuïdes a homes i dones i que varien històricament, geogràficament i culturalment— és un factor identitari crucial amb gran impacte en la generació de moviments extremistes. Alguns homes es veuen amenaçats pel canvi de rols de gènere i la competència que suposen les dones preparades a l'hora d'aconseguir una feina, i bolquen la seua inseguretat atacant el feminisme i elaborant discursos hipermasculinistes que defensen la tornada de les dones a la domesticitat. Al mateix temps, combinen els atacs a la llibertat de les dones amb actituds de paternalisme cap a elles, ja que volen complir amb el rol de gènere d'home protector i proveïdor, sobretot de les dones blanques, enfront de les agressions d'«altres» homes.

En els últims anys, la perspectiva de gènere sobre l'EV ha anat guanyant terreny en el discurs acadèmic i també en els mitjans. En una revisió de literatura sobre dones i EV, les troballes de Becky Carter (2013) es resumeixen de la manera següent. En primer lloc, pel que fa a la promoció de l'EV per part de les dones, hi ha un reconeixement creixent que entre els complexos rols de les dones poden incloure's l'impuls i el suport a l'EV, abans subestimats. Quant a la participació de les dones en l'EV, en els últims vint anys s'ha produït un increment en la comissió d'accions violentes extremistes, especialment d'atacs suïcides,

per part de dones, entre els quals destaca especialment el grup Boko Haram de Nigèria, ja que dels 434 atemptats amb bombes suïcides comesos entre 2011 i 2017, 244 van ser perpetrats per dones (Chikodiri i Ezeibe, 2019). Les raons d'aquestes dones suïcides són múltiples: ho fan per una opció ideològica, per defensar les seues famílies, per acabar amb una vida miserable o per les mateixes complexes raons que els homes. També abunden els fets que uneixen EV i violència contra dones i xiquetes: el segrest, l'esclavitud sexual i la violació són eines comunes dels grups d'EV. També s'ha començat a tindre en compte el gènere des de l'estratègia contra l'EV, que en les intervencions contra el terrorisme tendia a ignorar-se. Quant a l'ús del rol maternal de les dones, hi ha missatges oposats i es tendeix més a explorar el seu paper com a membres de la comunitat, educadores, activistes i perfiladores de polítiques. En general, hi ha més literatura sobre les dones involucrades en l'EV que sobre aquelles que treballen per previndre'l o en contra.

Com a esposes d'extremistes que tenen altres dones per esclaves, algunes confessen que les seues vides milloren a l'interior del grup. Queda clar que un millor coneixement de l'EV exigeix desnaturalitzar el rol que les dones hi exerceixen, visibilitzar els múltiples papers que fan i en quines circumstàncies, així com conèixer els processos que les porten a la radicalització i com previndre-la.

NOUS ENFOCAMENTS I ESTRATÈGIES

Atés que les causes de l'EV són múltiples, es necessiten respostes multisectorials i multidimensionals, però sovint la urgència condueix a teories i pràctiques centrades en l'estat i situades en marcs de seguretat armada. Com a alternativa, Mary Hope Schwobel (2017) i altres autors proposen aproximacions que permeten entendre els reptes que ens planteja l'EV des de les seues arrels, amb l'objectiu de previndre'l a través de la investigació, la política i la pràctica en un terreny en què s'encreuen el desenvolupament, la governança i la construcció de la pau.

El juny de 2018 es va dur a terme la primera Conferència d'Alt Nivell de Nacions Unides sobre Contrataerrorisme amb el títol «Enfortiment de la cooperació internacional per a combatre l'amenaça canviant del terrorisme». Com a part del seu treball per la pau, la llibertat i la justícia de gènere, l'organització més veterana de dones per la pau i feminisme pacifista, WILPF, hi va assistir i en va seguir el desenvolupament. Tot i que la WILPF continua preocupada per l'enfocament hipermasculinitzat de la lluita antiterrorista (Khan, 2018), potser és aquest un primer pas d'acostament a possibles compromisos enfront de l'EV.

Líders destacades del feminisme pacifista estan passant de la crítica a la proposta de noves estratègies. És el cas de Sanam Naraghi-Anderlini,⁴ compromesa des de fa anys amb l'agenda sobre dones, pau i seguretat. A diferència de les estratègies dels estats, que no aprofundeixen en les causes, Anderlini planteja que l'acció no violenta i la pau siguin components importants en l'estratègia de seguretat, per a revertir d'aquesta manera la tendència de substituir la pau per la seguretat. Defensa que la seguretat s'aconsegueix precisament assumint estratègies de no-violència i pau. Afirmar que no és prou actuar-ne en contra (CEV) i previndre'l (PEV), perquè aquestes estratègies continuen estant centrades en el problema, i és necessari apuntar cap a la solució. En aquesta línia, proposa un canvi conceptual que definisca allò a què aspirem, sembrar llavors que donen com a resultat abandonar el fanatisme i el supremacisme, i que facen possible avançar en el reconeixement i l'acceptació de la pluralitat en la convivència. Les claus orientadores de la nova estratègia defensada per Anderlini són la pau, la resiliència, la igualtat i el pluralisme (PRIP) (Anderlini, 2018).

Pau: prioritzar la cohesió social i el desenvolupament, posar per damunt la prevenció i els mitjans no violents i que aquesta prioritització es reflectisca en l'assignació de recursos, i establir limitacions a l'ús de mitjans violents per part de les forces de seguretat.

Resiliència: construir resiliència des de múltiples perspectives, fomentar la formació cultural i religiosa perquè les retòriques extremistes i fanàtiques no troben terreny fèrtil, disseminar interpretacions moderades de la religió i, davant la defensa extremista de la raça o l'ètnia, criticar i abandonar la defensa d'un passat mític, educant des d'una perspectiva històrica múltiple.

Igualtat: fomentar un sentit d'igualtat i respecte per l'altre, que també els estats hauran de complir, no només en els seus discursos sinó en les seues pràctiques, que hauran de ser impecables en el respecte dels drets humans.

Pluralisme: defensar les identitats plurals i criticar els supremacismes de qualsevol tipus.

Aquesta proposta es recolza en el treball de la International Civil Society Action Network (ICAN), que dirigeix Anderlini des de Washington DC i que compta amb una xarxa d'organitzacions de dones, la Women's Alliance for Security Leadership (WASL), present en 30 països. La xarxa treballa per a previndre l'EV per mitjà de la promoció dels drets, la pau i el pluralisme segons l'estratègia PRIP. L'acrònim WASL significa «connectar» en àrab, urdú i persa.

Un cas destacable d'acció alternativa de les dones enfront de l'EV es troba a Nigèria, on nombroses organitzacions liderades per dones desenvolupen un treball constant a través de projectes educatius, socials, polítics i econòmics per tal de previndre la radicalització del jovent. Organitzen també iniciatives d'incidència política, marxes, concentracions, accions simbòliques, rodes de premsa, documentals i campanyes en Twitter. El moviment que va nàixer després del segrest de les xiquetes de l'escola de

4 Sanam Naraghi-Anderlini és fundadora i directora de la International Civil Society Action Network (ICAN), que està connectada amb una xarxa d'organitzacions de dones actives en la prevenció de l'EV i que s'estén per 30 països. L'any 2000 va ser una de les redactores de la societat civil de la resolució 1325 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides.

Chibok l'any 2014, gràcies a les protestes i pressions al govern perquè recuperara les xiquetes, va aconseguir que l'executiu no fora reelegit per la seua inacció; així mateix, va aconseguir impactar en la comunitat global amb la disseminació del *hashtag* #BringBackOurGirls, que va ser utilitzat milions de vegades. El resultat va ser que, encara que no totes, moltes d'elles van ser alliberades. Altres organitzacions destacades de Nigèria liderades per dones són la Women Without Walls Initiative, la Women Interfaith Council, la Federation of Muslim Women's Association in Nigeria i el National Council of Women Societies (Chikodiri i Ezeibe, 2019).

LA VULNERABILITAT, CONCEPTE CLAU PER A ABORDAR LA SEGURETAT

La pionera a abordar les relacions internacionals des del feminisme, Ann Tickner, va criticar els paradigmes realistes existents en aquest camp per ser disfuncionals i incapaçs de fer front al repte de la seguretat humana i mediambiental. Recolzant-se en el Feminist Standpoint (FS), que defensa que tot coneixement és situat i que les vides de les dones proporcionen un sistema de referència que permet veure coses que no es veuen des d'altres llocs de la realitat (Harding, 1986; Magallón, 2012), afirmava que «unes relacions ecològiques, econòmiques i polítiques de dominació i subordinació no poden coexistir amb una seguretat autèntica» (Tickner, 1992: 129). Des d'un enfocament ètic i multinivell, el feminisme fa anys que desenvolupa teories alternatives sobre la seguretat i proposa direccions més racionals i acords amb l'objectiu buscat (Blanchard, 2003).

Un dels conceptes clau de la nova visió sobre la seguretat que proposa el feminisme és la vulnerabilitat humana. Des de les vides de les dones és possible veure que la vulnerabilitat és una característica radical de l'ésser humà, per haver-se'n fet càrrec històricament de la materialitat de les pràctiques d'atenció a éssers dependents: xicalla, persones ancianes i maltes. Fer-se càrrec de la vulnerabilitat configura un tipus de pensament que va unit a un altre tipus d'ac-

tituds i formes de prioritzar, configura un paradigma en què se sospita i es nega que la millor resposta a una agressió siga la bèl·lica.

Afirmar la vulnerabilitat humana radical és un punt de partida inexcusable que han defensat o pres com a base diverses autores feministes per a reelaborar críticament disciplines i categories. La vulnerabilitat com a característica que fa referència a la fragilitat de la vida humana tant en els seus cicles vitals naturals (dependència en els primers anys, malaltia i vellesa) com davant de possibles amenaces —en especial, la violència— és un tret comú dels éssers humans, a pesar que l'impacte siga diferent en uns grups o en altres, així com les diferents circumstàncies en què es fa present. Els avanços científics i la millora de la qualitat de vida minimitzen aquesta característica, però no poden negar-la. En un sentit radical, l'ésser humà és un ésser vulnerable; tots som vulnerables, no només els grups qualificats com a tal (Magallón, 2015).

Feministes pacifistes que defensen la importància d'assumir la vulnerabilitat humana en la generació de pensament i polítiques de pau van criticar la reacció del govern nord-americà a l'atac a les Torres Bessones de Nova York (Cohn i Ruddick, 2004). Consideraven que recórrer a la guerra constituïa una reacció primària que a la llarga produïria una espiral de violència i un dany major per a tots i que, més que buscar solucions duradores, pareixia encaminada a deixar patent que es responia al terrorisme. El que va succeir més tard potser fou conseqüència d'aquelles estratègies guerrerres. Posteriorment, Carol Cohn va reprendre la noció de vulnerabilitat de Sara Ruddick (1989) en la seua obra seminal *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace* com a eina heurística per a pensar la seguretat. I es va preguntar quin tipus de política de seguretat nacional es reconeixeria com a racional si admetérem que la vulnerabilitat és inevitable (Cohn, 2013). També per a interpel·lar l'estat i aconseguir una societat més justa, Martha Albertson Fineman pensa que la vulnerabilitat és una categoria més potent que la d'igualtat (Fineman, 2008).

Hi ha moltes maneres d'enfrontar-se a la vulnerabilitat. Una és tractant de demostrar que no existeix, que els avanços tecnocientífics poden convertir-nos en invulnerables. Aquesta concepció busca la invulnerabilitat amb el rearmament massiu, la impermeabilització de les fronteres i un ús del poder tal que, atés el cas, no dubte a atacar preventivament, com va ocórrer amb la guerra de l'Iraq. Les guerres de l'Afganistan i l'Iraq es van justificar als ulls de la gent com una forma d'acabar amb la vulnerabilitat. Un enfocament ben diferent naix de l'assumpció de la nostra fragilitat constitutiva, és a dir, acceptar que la vulnerabilitat i la interdependència són trets de la nostra humanitat que ens acompanyen des que naixem fins que morim (Cohn i Ruddick, 2004), encara que es mostre de manera diversa en diferents llocs del món (vulnerabilitat per fam, pandèmies, terrorisme, canvi climàtic...). És assumir que cap estratègia ni arma sofisticada pot interposar-se en la voluntat d'un home o una dona disposats a immolar-se. D'altra banda, desplaçar la vulnerabilitat a determinats grups, entre ells les dones, és manipular la realitat. La vulnerabilitat d'aquests grups ha sigut construïda socialment, en la mesura que pateixen exclusió i explotació.

El feminisme pacifista ha posat en relleu la importància d'assumir en profunditat que la vulnerabilitat individual i grupal no és conjuntural, i que des d'aquesta base és possible extraure'n conseqüències. Acceptar que la vulnerabilitat és inevitable condueix a un altre tipus d'actituds i de polítiques; encara que seguïsqen prenent-se mesures de protecció, les

accions busquen disminuir els motius dels possibles extremistes i crear un entorn en què cada vegada menys gent veja l'EV com la seua única opció política, persegueixen la dissolució de l'enemistat, l'augment de la confiança, la cooperació i la demolició de la por; en definitiva, afavorir unes relacions personals i internacionals orientades a la cooperació, no al domini i la humiliació (Cohn i Enloe, 2003).

I tot i que ser home o dona no implica adscriure's a una o a l'altra opció pel que fa la vulnerabilitat, la recerca de la invulnerabilitat està codificada simbòlicament com a masculina, mentre que el reconeixement de la interdependència i la vulnerabilitat —respondre sense violència— està codificat culturalment com a dèbil i femení. En la mesura que les experiències històriques femenines estan devaluades, es fa difícil per a qualsevol líder polític assumir una certa vulnerabilitat sense, al mateix, perdre valor, sense ser desacreditat per inclinar-se cap a opcions considerades dèbils. Assumir coherentment la vulnerabilitat i proposar altres vies exigeix tindre un lideratge capaç d'esquivar els estereotips.

Finalment, cal afirmar que si hi ha situacions en què tots sentim la vulnerabilitat radical de manera clara és en els atacs terroristes. A partir d'aquesta vivència és possible afrontar l'EV des de les arrels: des de la convicció que la vulnerabilitat és inevitable, moure's cap a polítiques orientades no a la dominació sinó a la cooperació i el suport mutu. Aquesta reflexió és l'aportació més profunda del feminisme pacifista.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Abu-Nimer, M. (2018). *Alternative Approaches to Transforming Violent Extremism. The Case of Islamic Peace and Interreligious Peacebuilding*. En B. Austin i H. J. Giessmann (ed.), *Transformative Approaches to Violent Extremism*. Berghof Handbook Dialogue, 13. Berlín: Berghof Foundation.
- Anderlini, S. N. (2018). *Challenging Conventional Wisdom, Transforming Current Practices: A Gendered Lens on PVE, Transforming Current Practices*. En B. Austin i H. J. Giessmann (ed.), *Transformative Approaches to Violent Extremism*. Berghof Handbook Dialogue, 13. Berlín: Berghof Foundation.
- Aoláin, F. N. (2016). The 'war on terror' and extremism: Assessing the Relevance of the Women, Peace and Security Agenda. *International Affairs*, 92(2), 275-291.

- Blanchard, E. M. (2003). Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(4).
- Carter, B. (2013). Women and Violent Extremism (GSDRC Helpdesk Research Report 898). Birmingham: GSDRC, University of Birmingham.
- Clausewitz, C. (1999). *De la guerra*. Madrid: Ministerio de Defensa.
- Cohn, C. (2013). Maternal Thinking and the Concept of “Vulnerability” in Security Paradigms, Policies and Practices. *Journal of International Political Theory*, 10(1) 46-49. DOI: 10.1177/1755088213507186.
- Cohn, C. i Enloe, C. (2003). A Conversation with Cynthia Enloe: Feminists Look at Masculinity and the Men Who Wage War. *Signs*, 28(4), 1.187-1.207. DOI: <https://doi.org/10.1086/368326>
- Cohn, C. i Ruddick, S. (2004). A Feminist Ethical Perspective on Weapons of Mass Destruction. En S. Lee i S. Hashmi (ed.), *Ethics and Weapons of Mass Destruction*. Cambridge: Cambridge University Press, 405-435. DOI: 10.1017/CBO9780511606861
- Chikodiri, N. i Ezeibe, Ch. (2019). Femininity is not Inferiority: Women-led Civil Society Organizations and “Countering Violent Extremism” in Nigeria. *International Feminist Journal of Politics*, 21(2), 168-193. DOI: 10.1080/14616742.2018.1554410
- De Leede, S., Hauptfleisch, R., Korolkova, K. i Natter, M. (2017). *Radicalisation and Violent Extremism – Focus on Women: How Women Become Radicalised, and How to Empower them to Prevent Radicalisation (Study)*. Departament Temàtic de Drets dels Ciutadans i Assumptes Constitucionals del Parlament Europeu a petició de la Comissió de Drets de les Dones i Igualtat de Gènere.
- Finemann, M. A. (2008). The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition. *Yale Journal of Law and Feminism*, 20(1), 8-40.
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Londres: Sage Publications. [Tota, T. (trad.) (2003). *Paz por medios pacíficos: paz y conflicto, desarrollo y civilización*. Bilbao: Bakeaz.]
- Harding, S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Holmes, M. (2017). Preventing Violent Extremism through Peacebuilding: Current Perspectives from the Field, *Journal of Peacebuilding and Development*, 12(2), 85-89. DOI: 10.1080/15423166.2017.1336111
- Institute for Economics & Peace (novembre de 2018). *Global Terrorism Index 2018: Measuring the Impact of Terrorism*. Disponible en <http://visionofhumanity.org/reports>, accés 28 d'agost de 2019.
- Kaldor, M. (2001). *Les noves guerres: Violència organitzada en l'era global*. Barcelona: Tusquets.
- Khan, S. (2018). An Approach to Prevention and Countering Terrorism and Violent Extremism? <https://www.wilpf.org/a-women-peace-and-security-appr-prevention-oach-to-and-countering-terrorism-and-violent-extremism/>, accés 18 d'agost de 2019.
- Kruglanski, A., Gelfand, M. J., Bélanger, J. J., Sheveland, A., Hetiarachchi M. i Gunaratna, R. (2014). The Psychology of Radicalization and Deradicalization: How Significance Quest Impacts Violent Extremism. *Advances in Political Psychology*, 35, 69-93. DOI: 10.1111/pops.12163
- Magallón, C. (2005). Epistemología y violencia: Aproximación a una visión integral sobre la violencia hacia las mujeres. *Feminismo/s*, 6, 33-47.
- Magallón, C. (2006). *Mujeres en pie de paz*. Madrid: Siglo XXI.
- Magallón, C. (2012). *Contar en el mundo: Una mirada sobre las relaciones internacionales desde las vidas de las mujeres*. Cuadernos inacabados, 64. Madrid: Horas y horas.
- Magallón, C. (2015). Más allá de la vulnerabilidad de las mujeres. En F. Arlettaz i M. T. Palacios Sanabria (coord.), *Reflexiones en torno a derechos humanos y grupos vulnerables* (p. 189-214). Bogotá: Universitat del Rosario i Universitat de Saragossa.
- Magallón, C. i Blasco, S. (2015). Mujeres contra la Primera Guerra Mundial: El Comité Internacional de Mujeres por una Paz Permanente (La Haya, 1915). En Y. Gamarra Chopo i C. R. Fernández Liesa (coord.), *Los orígenes del derecho internacional contemporáneo: Estudios conmemorativos del centenario de la I Guerra Mundial* (p. 157-180). Saragossa: Institución Fernando el Católico.
- Mesa, M. (2011). Las mujeres cuentan: *Informe de seguimiento sobre la aplicación de la resolución 1325 en España*. Documentos de trabajo, 9. Madrid: CEIPAZ, Fundació Cultura de Paz.
- Moura, T. (2010). *Novíssimas guerras. Espaços, espirais e identidades da violência armada*. Coïmbra: Almedina.
- O'Reilly M., Ó Súilleabháin A. i Paffenholz, T. (2015). *Reimagining Peacemaking: Women's Rols in Peace*

- Processes*. Nova York: International Peace Institute. Recuperat de <http://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2015/06/IPI-E-pub-Reimagining-Peacemaking.pdf>
- Ruddick, S. (1989). *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*. Boston: Beacon Press.
- Rupp, L. J. (1997). *Worlds of Women. The Making of an International Women's Movement*. Princeton, Nova Jersey: Princeton University Press.
- Saeedi, N. i Fransen, R. (2018). Violent Extremism Reopens the Conversation about Women and Peace, <http://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2018/violent-extremism-reopens-the-conversation-about-women-and-peace.html>, accés 9 de juliol de 2019.
- Santos, R. (2014). Gendered 'gunwars' in Brazil: Gendered Representations of Armed Violence, Self-defence and (in)Security. Article presentat en *Resisting war in the 20th century*. Lisboa: Instituto de História Contemporânea - Faculdade de Ciências Sociais e Humanas da Universidade Nova, 27 de febrer – 1 de març.
- Schwoebel, M. H. (2017). Peacebuilding Approaches to Preventing and Transforming Violent Extremism. *Journal of Peacebuilding & Development*, 12(2). DOI: 10.1080/15423166.2017.1338860
- Segato, R. L. (2016). *La guerra contra las mujeres*. Madrid: Traficantes de Sueños.
- Tickner, J. A. (1992). *Gender in International Relations*. Nova York: Columbia University Press.
- Villellas, M. (2015). *15 anys de la resolució 1325: Una avaluació de l'agenda sobre dones, pau i seguretat*. Barcelona: ICIP.
- Women's Alliance for Security Leadership, WASL (2016). *Uncomfortable Truths, Unconventional Wisdoms: Women's Perspectives on Violent Extremism & Security Interventions*. A Brief on Policy and Practice for Mitigating Extremism and Advancing Sustainable Development..

NOTA BIOGRÀFICA

Doctora en Física i postgrau en Filosofia, habilitada com a professora titular d'universitat de l'àrea d'Humanitats. Catedràtica d'institut i professora associada a la Universidad de Zaragoza, on va cofundar el Seminari Interdisciplinari d'Estudis de la Dona. És presidenta de la Fundació SIP (Seminari d'Investigació per la Pau) i pertany a la xarxa acadèmica de WILPF (Women's International League for Peace and Freedom) i a WILPF Espanya. El seu últim llibre, coescrit amb Sandra Blasco i amb pròleg d'Elena Grau, es titula *Feministas por la paz. La Liga Internacional de Mujeres por la Paz y la Libertad (WILPF) en América Latina y España*, Barcelona: Icaria, 2020. Més informació: https://es.wikipedia.org/wiki/Carmen_Magallón

